

УДК 338.2:330.34

М. М. Ігнатенко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди у Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0002-5713-7951

Л. Ю. Леваєва,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди у Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0003-0697-2700

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.7—8.4

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ХОЛДИНГІВ І КОРПОРАЦІЙ: НАПРЯМИ І МОЖЛИВОСТІ

М. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

L. Levaieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

INCLUSIVE DEVELOPMENT OF AGRI-FOOD HOLDINGS AND CORPORATIONS: DIRECT AND OPPORTUNITIES

У статті визначено, що в сучасному глобалізованому світі найбільшими проблемами існування людства визначено на найближчу перспективу великий цифровий розрив, з яким можуть зіткнутися мільярди людей через нерівну доступність до новітніх технологій; економічна криза внаслідок пандемії коронавірусу; нестабільна геополітична обстановка; екологічні проблеми потепління, виснаження ресурсів, відходів і забруднення довкілля. Як показує практика, у найбільш вигідному положенні опиняються ті країни, економіка та розвиток яких є соціально орієнтованими, тобто інклюзивними. Встановлено, що велике значення для його забезпечення в Україні мають великі агропродовольчі холдинги й корпорації. Будучи потужними бізнесовими утвореннями, які зосереджують великий фінансовий і виробничо-ресурсний потенціал, вони забезпечують виробництво великих обсягів сільськогосподарської сировини й продовольчої продукції, мають надприбутки й здійснюють вивіз капіталів з територій свого розміщення та спричиняють значну соціальну нерівність, скорочення місць прикладання праці і зубожіння сільського населення. Тому в статті запропоновано розглядати їх і як джерела відновлення соціальної справедливості та інклюзивного розвитку. Обґрунтовано можливості й напрями інклюзивної діяльності. Розроблено критерії та індикатори для оцінки.

The article identifies that in today's globalized world, the biggest challenges to human existence in the near future are the large digital divide that billions of people may face due to unequal access to the latest technologies; economic crisis due to the coronavirus pandemic; unstable geopolitical situation; environmental problems of warming, resource depletion, waste and environmental pollution. As practice shows, the most advantageous countries are those whose economy and development are socially oriented, ie inclusive. It has been established that large agri-food holdings and corporations are of great importance for its provision in Ukraine. As powerful business entities that concentrate great financial and production potential, they ensure the production of large volumes of agricultural raw materials and food

products, have extra profits and carry out the export of capital from their territories and cause significant social inequality, reduction of jobs and impoverishment of the rural population. Therefore, the article proposes to consider them as sources of restoration of social justice and inclusive development. Possibilities and directions of inclusive activity are substantiated. Criteria and indicators for evaluation have been developed. The most important standards of inclusive development, which must be enshrined in law, may be at the first stage of its implementation of certain standards. This is, for example, the share of gross domestic product (GDP) (as a percentage), which is used to finance health care in terms of providing free medical services (but not below the level specified by law). It is also a share of GDP (as a percentage), which is used to finance free education for citizens (but not below the level defined by law). These indicators are focused not on the minimum required amount of social guarantees for the provision of social goods and services to the population, as is already the case in the current legislation, but on a larger amount. After all, GDP is mainly growing, and its minimum level is used only in emergencies or crises. The proposed standards will ensure the implementation of key points of inclusive growth: comprehensive development of human capital, reduction of inequality and poverty, equal opportunities for people to access resources.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, агропродовольчі холдинги й корпорації, інклюзивна економіка, потенціал, напрями, можливості, інструменти, індикатори, критерії.

Key words: inclusive development, agri-food holdings and corporations, inclusive economy, potential, directions, opportunities, tools, indicators, criteria.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі місія будь-якої соціально орієнтованої держави має полягати в знаходженні ідеального балансу між суспільством, державою і бізнесом. Згідно з сучасними економічними теоріями і концепціями, основною рушійною силою в економіці такої країни з цією метою є створення умов для соціального розвитку, каркасом якого може служити інклюзивна економіка. Інклюзивна економіка у найбільш широкому розумінні означає забезпечення рівного для всіх людей доступу до економічної незалежності і безперешкодної взаємодії між соціальними групами.

Адже економічне зростання, яке дійсно відбувається завдяки, наприклад, великому бізнесу, не завжди зримо позначається на підвищенні добробуту й покращенні життєдіяльності великих мас населення. Тому актуальним є розуміння інклюзивного потенціалу великих господарюючих суб'єктів, — яким чином їх економічне зростання сприятиме процвітанню населення як продуктивної сили, споживача продуктів і послуг та ін. Зокрема, в Україні це значною мірою стосується агропродовольчих холдингів і корпорацій, які значним чином впливають на розвиток сільських територій, життєдіяль-

ність сільських жителів, економічне зростання країни загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що дослідження проблем інклюзивного розвитку були започатковані за кордоном. В Україні вони вивчаються порівняно недавно. Так, велике значення для продовження таких досліджень мають праці І. Манцурова, О. Павлова, О. Продіус, С. Тютюнникової, Л. Федулової та інших відомих науковців. Вони стосуються теоретичних та методологічних засад здійснення інклюзивного розвитку та функціонування інклюзивної економіки. Проте положення про інклюзивні напрями розвитку великих господарюючих суб'єктів, у т.ч. агропродовольчих комплексів і корпорацій, потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення інклюзивного потенціалу, напрямів й можливості інклюзивного розвитку агропродовольчих холдингів і корпорацій для покращення умов та підвищення якості життя населення сільських територій України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інклюзивна економіка у теорії та практиці визначається як неоекономіка, постіндустріальна, інформаційна, віртуальна, мережева, інтернет-економіка, економіка знань і т.д. Однак названі поняття фіксують або окремі аспекти інклюзивної економіки, або навіть інші концепції [1, с. 192]. Адже її суть, системоутворюючі принципи, кінцева мета і специфічні засоби полягають у забезпеченні відкритості й доступності соціальних, духовних і моральних благ для все більшого числа населення. Загалом для пояснення її проявів можна застосувати метод аналогій.

Так, деякі автори вважають, що інклюзивна економіка належить до класу фрактальних систем, де одні й ті ж важелі діють на різних рівнях деталізації. Можна розглянути кілька груп чинників, що характеризують прояв аналогій в інклюзивній економіці: це фактори, пов'язані із задоволенням потреб людини фізіологічного плану; фактори, що визначають суб'єктивні оцінки особистісного статусу людини (рівень добробуту та ін.); фактори, що визначають соціальний статус людини (положення в суспільстві).

До факторів першої групи доцільно віднести доходи населення, обсяги та структуру виробництва, структуру зайнятості і т.д. До факторів другої групи можна віднести фізіологічні чинники, що визначають стан людини як біологічного виду (суспільне здоров'я) та суб'єктивні уявлення про особистість [2, с. 113]. До факторів третьої групи можна віднести статус людини, що формується соціумом та систему соціальних стандартів, ін. Таким чином, сучасне суспільство — це суспільство інклюзивної економіки, інформації та нових технологій, які є рушійною силою економічного зростання.

Все більш поширюваний та динамічний процес впровадження інновацій у життєдіяльність суспільства не тільки економічно розвинених, але і країн, що розвиваються, без сумніву, відкриває потенційні можливості розвитку як світової, так і національних і регіональних економік. Водночас соціальну політику держави відрізняє ряд особливостей. Вона має справу безпосередньо з людиною і орієнтована на неї. Соціальна політика пов'язана зі сферою розподілу і споживання суспільного продукту.

Спосіб розподілу визначається способом виробництва, але розподільні відносини, будучи відносно автономними, можуть гальмувати, або сприяти процесу виробництва, бути чинни-

ком підвищення суспільної продуктивності праці. Водночас специфіка економічної політики полягає в орієнтації на економічне зростання і примноження матеріального багатства [3, с. 62]. Звідси випливає, що так само, як соціальна сфера суспільства невіддільна від економіки, соціальна політика держави невіддільна від економічної політики, вони тісно пов'язані між собою.

Їх діалектичний взаємозв'язок пояснюється тим, що мета економічної політики — регулювання діяльності людей по створенню матеріальних благ і послуг як найважливішої умови зростання народного добробуту, а соціальна політика впливає на відносини між людьми у споживанні ними матеріальних благ і послуг, спрямована на поліпшення умов життя і всебічне особистісне вдосконалення всіх членів суспільства, виходячи з принципу соціальної справедливості. Іншими словами, те, що для однієї політики є підсумком, для іншої — вихідним пунктом.

Отже, можна виділити два підходи: політико-економічний та інституційний. Якщо ХХ ст. економісти назвали століттям формування середнього класу, то ХХІ ст. — епохою розшарування суспільства. Доходи більшості населення навіть розвинених країн на порядок відстають від темпів зростання економіки. У світлі розвитку інклюзивної економіки кожна людина повинна мати доступ до основних потреб для підтримки своєї життєдіяльності: їжі, води, одягу і взуття, охорони здоров'я, житла, освіти, енергоресурсів. Компанії по всьому світу вносять істотний внесок у здійснення поставленого завдання.

Ми вважаємо, що агропродовольчі холдинги й корпорації, які зосереджують великі масиви землі в Україні й застосовують нові технології її обробітку, мають здійснювати соціальну відповідальність насамперед щодо сільських жителів, які внаслідок згортання місць прикладання праці залишилися без роботи, соціального статусу і змушені або емігрувати, або вести особисте господарство [4, с. 12]. Великий агробізнес спільно з місцевими районними адміністраціями або навіть об'єднаними територіальними громадами має визначити перелік постійних та періодичних і тимчасових завдань, якими він має опікуватися.

Мова може йти про виробничі й інфраструктурні проекти (відкриття або відновлення нових виробництв; будівництво нових доріг; культурних, мистецьких, спортивно-оздоровчих закладів тощо); охорону порядку й протидію

корупції, тіньовій економіці; навчання, підготовку й особистісний розвиток молоді, сільських жителів; сприяння розвитку альтернативної діяльності на селі. І, безумовно, це виробництво екологічно чистої, безпечної та якісної продовольчої продукції, доступної за цінами для великої кількості споживачів [5, с. 107]. Безумовно, в її структурі мають бути і преміальні, й економні сегменти. На жаль, до Глобального договору ООН про соціальну відповідальність приєдналося тільки 146 вітчизняних компаній, а звіти про її здійснення подають менше третини з них.

Це свідчить про те, що національні агропродовольчі холдинги й корпорації не повністю використовують наявний ресурсний потенціал для здійснення соціальної відповідальності й інклюзивного розвитку. Їх власники, часто проживаючи за кордоном, не розуміють нагальних потреб сільських місцевостей розміщення свого бізнесу. Зареєстровані в офшорах, такі підприємства часто сплачують і мінімальні податки, які не дозволяють вирішувати сільські проблеми. Натомість їх діяльність спричиняє виснаження ґрунтів, виникнення екологічних проблем, руйнування автошляхів, інших інфраструктурних об'єктів загального користування, а лобізм на аграрному ринку має такі негативні наслідки, як зневіру людей у справедливість, віру у соціальні ліфти, відбирає надію на майбутнє тощо.

Тому велике значення має обґрунтування й використання таких інструментів і механізмів, які б заохочували великі агропродовольчі холдинги й корпорації до підтримки інклюзивного розвитку. Одним з них може бути державно-приватне партнерство у вирішенні регіональних та галузевих проблем [6, с. 82]. Також це може бути товарне кредитування малого агробізнесу великим; фінансова й кадрова підтримка холдингами й корпораціями бакалаврських і магістерських програм в аграрних університетах; участь у волонтерських проєктах та ініціативах; підтримка окремих талановитих людей, особливо дітей та молоді. Також це могла б бути адресна допомога малоімущим групам сільських жителів, пенсіонерам, сиротам. Велике значення для окремих сільських громад і для суспільства взагалі мала б участь таких потужних підприємств в охороні і відтворенні природи, захисті тварин [7, с. 107].

У напруженості й оцінці такої діяльності агропродовольчих холдингів і корпорацій доцільно орієнтуватися на певні критерії, показники й індикатори. Так, це може бути індекс інклюзивного розвитку. В свою чергу він ґрун-

тується на 12 індикаторах, об'єднаних в три групи, які оцінюють рівень економічного розвитку: зростання і розвиток (включаючи зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); справедливість між поколіннями і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу і забруднення навколишнього середовища).

Такий індекс відображає більш цілісну картину економічного розвитку, тобто тренд стійкого підвищення рівня життя населення [8, с. 15]. Міжнародні порівняння показують, що більшою стійкістю до зовнішніх загроз і економічних криз характеризуються країни з більшою інклюзивністю соціально-економічної системи, в яких пріоритетом виступає вирішення соціальних проблем у суспільстві і формування державної політики, спрямованої на соціальний захист окремих соціальних категорій населення і вирівнювання доходів.

Механізмами та інструментами підвищення інклюзивності можуть виступати: 1. Установа на соціальну інтеграцію та досягнення рівності загальних благ. 2. Розвиток місцевого самоврядування, громадянського суспільства як гаранта справедливості та соціального захисту. 3. Забезпечення пріоритетного розвитку охорони здоров'я і освіти та підвищення загального доступу до засобів охорони здоров'я, освіти, включаючи додатковий рівень і культуру [9, с. 22]. Реалізація проінклюзивних рішень спрямована на адекватні перетворення механізмів функціонування як держави, так і її окремих інститутів.

Експерти Всесвітнього економічного форуму (WEF), намагаючись створити цілісну картину економічного розвитку, заклали основи системного підходу до оцінки економічного розвитку країн світу. Водночас розроблений ними індекс інклюзивного розвитку є показником, що характеризує розвиток країни. У наукових публікаціях вже є розробки часткових індексів інклюзивного розвитку стосовно окремих галузей економіки. Так, Ємельяненко Л.М., визначаючи рейтинг інклюзивного розвитку економіки сільськогосподарства регіонів, пропонує 22 показники, розподілених за чотирма групами [10, с. 129]. Загалом відповідно до логіки системного підходу, необхідно конкретизувати індекс інклюзивного розвитку країни і доповнити його низкою найбільш показових часткових індексів.

Для України пріоритетним напрямом визначення таких часткових показників могла б стати розробка індексів для галузей з низькою доданою вартістю (наприклад, таких, як сільське господарство, інфраструктурний комплекс, туристично-рекреаційний комплекс та ін.). Вибір галузей з низькою доданою вартістю пояснюється тим, що їх частка в структурі економіки України зростає і до того ж вони мають і створюють багато робочих місць, не вимагаючи високої кваліфікації робочої сили. Другим кроком у процесі створення системи часткових індексів інклюзивного розвитку є розробка відповідного інтегрального індексу для промисловості.

Потім слід визначити об'єкти, стосовно яких будуть визначатися зазначені індекси. Це можуть бути як окремі адміністративні області, так і економічні райони. Після відповідних розрахунків часткових індексів інклюзивного розвитку необхідно спостерігати за їх динамікою і розробляти відповідні національні програми і пропозиції по проведенню коригування структурної політики держави згідно виявлених тенденцій та у відповідь на глобальні виклики. На думку експертів WEF, найближчим часом всі країни світу тією або іншою мірою спіткає цифровий розрив через різну доступність населення до новітніх технологій; економічна криза як наслідок пандемії коронавірусу; глобальні екологічні проблеми [11, с. 84].

Для України, яка зайняла у 2018 р. 49 місце за індексом інклюзивного розвитку в рейтингу економік, що розвиваються і 78 місце серед всіх 107 країн, з яких перші 29 — це країни з розвинутою економікою (тобто Україна знаходиться в останній третині списку) розробка комплексу заходів щодо підвищення інклюзивності, справедливості і стійкості має особливо важливе значення. Слід зазначити, що в країні діє система державних мінімальних соціальних стандартів, що розуміються як встановлений законом мінімально необхідний обсяг соціальних гарантій надання населенню соціальних благ і послуг [12, с. 14]. Вони фінансуються з бюджетів різного рівня; їх розмір періодично переглядається через зміну ресурсних можливостей економіки, інфляцію. Однак часто соціальні нормативи існують якби самі по собі і не завжди узгоджуються з економічним прогресом. Стандарти інклюзивного розвитку починають розроблятися з переходом до інклюзивної моделі стійкого зростання.

ВИСНОВКИ

Найважливішими стандартами інклюзивного розвитку, які повинні бути закріплені пра-

вовими нормами, можуть бути на першому етапі його здійснення певні нормативи. Це, наприклад, частка валового внутрішнього продукту (ВВП) (у відсотковому відношенні), що спрямовується на фінансування охорони здоров'я в частині надання безкоштовних медичних послуг (але не нижче визначеного в законі рівня). Також це частка ВВП (у відсотковому відношенні), що спрямовується на фінансування безкоштовної для громадян освіти (але не нижче визначеного в законі рівня).

Наведені показники зорієнтовані не на мінімально необхідний обсяг соціальних гарантій надання населенню соціальних благ і послуг, як це вже має місце в чинному законодавстві, а на більший обсяг. Адже ВВП, в основному, зростає, а його мінімальний рівень застосовується тільки в надзвичайних або кризових ситуаціях. Пропоновані нормативи забезпечать реалізацію ключових моментів інклюзивного зростання: всебічний розвиток людського капіталу, скорочення нерівності і бідності, рівність можливостей людей в отриманні доступу до ресурсів.

Література:

1. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: Перешкоди VS перспективи. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1 (51). С. 187—197.
2. Ігнатенко М.М., Бритвенко А.С. Виробничий і маркетинговий потенціал аграрних підприємств і корпорацій на ринку продовольчої продукції. Причорноморські економічні студії: наук. жур. Вип. 40. 2019. С. 112—115.
3. Федулова А.І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. Економіка: реалії часу. 2016. № 3 (25). С. 56—65.
4. Єрмак С.О. Дескриптивні характеристики інклюзивного зростання як інноваційного вектора соціально-економічного розвитку країни. Проблеми економіки. 2017. № 1 (4). С. 8—14.
5. Романюк І.А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. Економіка АПК. 2014. № 10. С. 105—109.
6. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. Економіка України. 2018. № 10. С. 71—87.
7. Тютюнникова С.В., Пивоварова К.А. Інклюзивний розвиток національної економіки як чинник подолання бідності. Бізнес Інформ. 2018. № 8. С. 105—111.
8. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О. Концептуальні засади стратегічного управління розвитком аграрних підприємств. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

"Сучасний маркетинг: стратегічне управління та інноваційний розвиток": до 90-річчя заснування ХНТУСГ, 30 квітня 2020 р. Харків: ХНТУСГ, 2020. С. 14—16.

9. Базиліук А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. № 1. С. 19—29.

10. Ємельяненко Л.М. Проблеми та перспективи соціально орієнтованого інклюзивного розвитку в Україні. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2017. № 1. С. 125—134.

11. Продіус О.І. Інклюзивні інновації в контексті соціальної відповідальності підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. № 14. Ч. 2. С. 84—88.

12. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О. Фінансові й інвестиційні джерела та ресурси забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери економіки. Економічний вісник університету. Вип. 44. 2020. С. 13—18.

References:

1. Prohniak, O.D. (2018), "Inclusive development of Ukraine: obstacles to vs perspectives", *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, vol. 1 (51), pp. 187—197.

2. Ihnatenko, M.M. and Brytvyenko, A.S. (2019), "Production and marketing potential of agricultural enterprises and corporations in the food market", *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, vol. 40, pp. 112—115.

3. Fedulova, L.I. (2016), "Inclusive innovations in the system of socio-economic development", *Ekonomika: realiyi chasu*, vol. 3 (25), pp. 56—65.

4. Yermak, S.O. (2017), "Descriptive characteristics of inclusive growth as an innovative vector of socio-economic development of the country", *Problemy ekonomiky*, vol. 1 (4), pp. 8—14.

5. Romaniuk, I.A. (2014), "State social policy in ensuring productive employment of the rural population", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 105—109.

6. Mantsurov, I.H. (2018), "Inclusive development as a basis for counteracting today's global challenges", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 10, pp. 71—87.

7. Tyutyunnykova, S.V. and Pyvovarova, K.L. (2018), "Inclusive development of the national economy as a factor in overcoming poverty", *Biznes Inform*, vol. 8, pp. 105—111.

8. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2020), "Conceptual principles of strategic management of agricultural enterprises development", *Suchasnyy marketynh: stratehichne upravlinnya ta innovatsiynyy rozvytok. Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Modern Marketing: Strategic Management and Innovative Development.

International Scientific and Practical Conference]. KHNTUSH, Kharkiv, Ukraine, pp. 14—16.

9. Bazylyuk, A.V. and Zhulyn, O.V. (2015), "Inclusive growth as a basis for socio-economic development", *Ekonomika ta upravlinnya na transporti*, vol. 1, pp. 19—29.

10. Yemel'yanenko, L.M. (2017), "Problems and prospects of socially oriented inclusive development in Ukraine", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, vol. 1, pp. 125—134.

11. Prodius, O.I. (2017), "Inclusive innovations in the context of corporate social responsibility", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 14, no. 2, pp. 84—88.

12. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2020), "Financial and investment sources and resources to ensure the competitiveness of agri-food enterprises", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 44, pp. 13—18.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292